

Handreiking

Stysteemgericht werken in de aanpak van radicalisering en extremisme

Er wordt binnen de hulpverlening steeds meer gebruik gemaakt van systeemgericht werken. Dat komt mede doordat de effectiviteit ervan inmiddels op tal van gebieden wetenschappelijk is aangetoond, o.a. als geijkte methodiek binnen de (jeugd)reclassering en jeugdzorg (van Capelleveen & van Delden-Gerretsen, 2019), (Choy, 2005). Binnen het LSE wordt zoveel mogelijk systeemgericht gewerkt, waarbij de kracht van het systeem wordt ingezet voor zowel de preventie van radicalisering en extremisme als in de begeleidingstrajecten gericht op deradicalisering en disengagement. In deze handreiking wordt uitgelegd wat het belang is van systeemgericht werken in de context van radicalisering en extremisme. Daarnaast worden er concrete handvatten geboden voor professionals in de hulpverlening die op enige manier te maken hebben met een individu dat is geradicaliseerd en die in de begeleiding systeemgericht willen werken.

Wat is systeemgericht werken?

Een systeem bestaat uit met elkaar samenhangende elementen die een geheel vormen. De elementen die een systeem vormen beïnvloeden elkaar. Systeemgericht werken richt zich op die samenhang en op die wederzijdse beïnvloeding. Het is een visie waarmee je als hulpverlener naar een cliënt kijkt. De cliënt en diens omgeving worden benaderd als een samenhangend geheel. Gedrag ontstaat altijd binnen een context en in interactie met de omgeving en sociale context waarin iemand zich bevindt. Het is nooit helemaal te herleiden tot een enkele individuele factor. Al die factoren samen kunnen in wisselwerking met elkaar leiden tot zorgelijk gedrag, waaronder radicalisering en extremisme (van Mameren-Broers, 2018). De context kan bepaalde patronen mede in stand houden, door gedragingen te bekrachtigen of juist te ontmoedigen. Anderzijds kan een systeem ook voor een afname van zorgelijk gedrag of zelfs preventie zorgen. De systeemgerichte benadering focust dan ook op het begrijpen van complexe systemen en hun onderlinge relaties, in plaats van zich uitsluitend te concentreren op individuele factoren of gebeurtenissen. Systeemgerichte hulpverlening richt zich daarmee niet alleen op het individu, maar ook op de rest van zijn systeem, waaronder eerst en vooral het gezin. Ook andere personen die een belangrijke rol spelen in het leven van de cliënt, zoals vrienden of partners, kunnen in systeemgerichte hulpverlening worden betrokken (Noordegraaf, 2012). Met name vanaf de tienertijd en adolescentie speelt de vriendenkring/peer group een steeds grotere rol.

Systeemgericht werken bij radicalisering en extremisme

Inzicht in 'bijdragende' factoren van radicalisering

Radicalisering en extremisme zijn complexe fenomenen met veel oorzaken en factoren die hieraan bijdragen. Systeemgericht werken helpt bij het begrijpen van deze complexiteit door te kijken naar de onderlinge relaties en invloeden binnen het systeem. Ook een extremistisch of geradicaliseerd persoon is onlosmakelijk verbonden met zijn sociale context, en specifiek zijn gezins- en familiecontext. De gezinsomgeving kan bijvoorbeeld elementen bevatten die mogelijk (hebben) bij(ge)dragen aan het radicaliseringsproces, zoals problemen en conflicten binnen het gezin (Sikkens, van San, Sieckelinck, de Winter, 2017),

(Zych & Nasaescu, 2022). In sommige gevallen wordt het extremistische gedachtegoed (bewust of onbewust) zelfs door gezinsleden onderling gestimuleerd of aangemoedigd (Sieckelinck & De Winter, (2015), (van Wieringen, Weggemans, Krüsselmann & Liem, 2021). In een systeemgerichte benadering worden de onderlinge familierelaties en -dynamieken, alsook vrienden en de (blik op de) maatschappij uitvoerig in kaart gebracht om de bredere context van radicalisering en extremisme te begrijpen. Dit biedt inzicht in welke factoren hebben bijgedragen aan het radicaliseringsproces van een individu.

Preventie- en interventie maatregelen en vroegtijdige signalering

In de tweede plaats weten we dat de betrokkenheid van familieleden zeer belangrijk is om preventie- en interventie maatregelen om radicalisering tegen te gaan, te laten slagen. Onderzoek laat bijvoorbeeld zien dat familieleden een belangrijke rol kunnen spelen in de (vroeg)signalering van radicaliseringsprocessen, maar dat zij hierover wel geïnformeerd en hierin ondersteund dienen te worden. Dit kan tevens helpen om te voorkomen dat andere personen binnen dezelfde sociale kring radicaliseren, waarmee een bijdrage wordt geleverd aan het verminderen van potentiële veiligheidsrisico's. Daarnaast leidt systeemgericht werken tot effectievere interventies, omdat gezinsleden vaak het best in staat zijn om kwetsbaarheden te identificeren en oplossingen aan te dragen. Zij kennen het geradicaliseerde individu immers het best. Ook vanuit dat perspectief is het dus van cruciaal belang dat gezinsleden in het hulpverleningsproces worden betrokken.

Re-integratie

Tot slot is systeemgericht werken belangrijk in de re-integratie van ge(de)radicaliseerde personen na detentie. Familieleden en vrienden kunnen een voormalig gedetineerde steun bieden en helpen bij het opbouwen van een stabiel leven (Liem, & Weggemans, 2018). Bovendien kan het netwerk helpen bij het voorkomen van terugval in extremistisch gedachtegoed en/of gedrag, door een sociaal vangnet te bieden en positieve invloed uit te oefenen. Het is daarom van groot belang om niet alleen het individu zelf te ondersteunen, maar ook om het sociale systeem eromheen te betrekken bij de re-integratie-inspanningen.

Stysteemgericht werken in de aanpak van radicalisering en extremisme

In de praktijk - voorbeeldcasus

Emma is een zestienjarig meisje, waarover door de school zorgen worden gemeld bij het Landelijk Steunpunt Extremisme. Emma is zich sinds een aantal maanden in het islamitisch geloof gaan verdiepen, zo heeft zij aan haar mentor laten weten. Inmiddels heeft ze zich bekeerd en bezoekt ze regelmatig de moskee. Emma gedroeg zich voorheen wat rebels in de klas, maar sinds kort is dit veranderd. Ze luistert goed in de klas en spreekt andere leerlingen aan. Zorg van school hierbij is dat ze andere leerlingen aanspreekt vanuit het geloof waarbij ze noemt dat Allah de daden zal beoordelen en als je je niet houdt aan regels je naar de hel zal gaan. Sommige klasgenoten raken angstig van Emma.

Eerder werd ze regelmatig na schooltijd op het plein en in de kantine gezien. Emma bleef dan op school hangen en had een vriendengroep met wie ze op leek te trekken. Het valt de docenten op dat Emma de laatste maanden niet meer wordt gezien met deze vrienden en na schooltijd ook niet meer rond de school is. Ze lijkt steeds meer teruggetrokken en op de vraag met wie ze nu omgaat geeft Emma aan dat ze met gelijkgestemden omgaat en deze mensen vooral online ontmoet. Wat de school ook opvalt, is dat Emma wel contact lijkt op te zoeken met voornamelijk meisjes uit lagere klassen van de school en hen veel vertelt over het geloof. De school is angstig dat Emma deze andere leerlingen pusht om naar haar te luisteren en hen door de wijze waarop ze informatie geeft vooral angstig maakt. Ze zegt hierbij bijvoorbeeld dat het Westen niet goed is, dat ongelovige mensen onrein zijn, net zoals honden en ze moet strijden voor het geloof. Als hier op doorgevraagd wordt blijft Emma vaag, maar wordt ze fel in haar stem en emotie.

Wat school vooral zorgen baart, is dat Emma de laatste periode (sinds zes weken) contact heeft met een jongen met wie ze nu zou willen gaan trouwen. Deze jongen heeft een islamitische achtergrond en wil Emma graag mee nemen op Hadj. Emma weet niet precies wat dit inhoudt, maar de jongen heeft haar verteld dat dit de mooiste reis zal zijn die ze gaat maken (nadat ze zijn getrouwd).

De school heeft weinig zicht op de thuissituatie en er is niet bekend of ouders achter de bekering van Emma staan, of er hulpverlening in het gezin betrokken is en of er bijvoorbeeld andere zorgen zijn rondom het gezin. Een eerste stap in deze casus zal een gezinsinterventie zijn. Een systeemgerichte benadering begint met het betrekken van Emma's familie. Er moet meer informatie komen over het gezinssysteem en over mogelijk andere betrokken hulpverlening. Dit is noodzakelijk om in te schatten wat de draagkracht en draaglast van het gezin zijn en hoe zij Emma kunnen ondersteunen in haar ontwikkeling. Uit deze interventie zal naar voren komen dat de ouders van Emma een jaar geleden zijn gescheiden; Emma heeft het hier moeilijk mee en ze kan moeilijk haar draai vinden in de wisseling tussen vader en moeder.

Er ontstaan steeds meer conflicten tussen Emma en haar moeder. Dit voornamelijk doordat Emma haar moeder aanspreekt op hoe ze zich volgens Emma gedraagt en kleedt en moeder kan op haar beurt niet achter de bekering van Emma staan. Ze heeft Emma een terrorist genoemd en staat afwijzend tegenover de hoofddoek die Emma draagt.

Voorbeeldcasus: de systemische benadering

Vanuit de systemische benadering is het van belang om met ouders en Emma te spreken over de scheiding, de impact die deze gebeurtenis heeft gehad op Emma (dit is een kwetsbaarheid voor een radicaliseringsproces), haar bekering en haar de ruimte te geven om hier met ouders over te spreken. Ouders hebben een belangrijke rol in het signaleren van mogelijke zorgen rondom radicalisering bij dochter. Om dit goed te kunnen doen, moeten ouders wel geïnformeerd worden over signalen, kwetsbaarheden en mogelijke protectieve factoren die positief bijdragen aan haar ontwikkeling en identiteitsvorming.

Daarnaast is het belangrijk dat er met zowel Emma zelf als met haar ouders nagedacht wordt over waar Emma haar informatie kan opdoen. Het is verstandig om Emma actief te begeleiden in haar zoektocht naar identiteitsvorming, in plaats van dat zij dit zelf alleen moet uitzoeken en vormgeven. Dit voorkomt dat Emma verkeerd wordt geïnformeerd. Op die manier kan zij weerbaar worden gemaakt tegen invloeden van diegenen die Emma op de verkeerde manier

begeleiden of niet met de juiste intenties. Haar 'oude netwerk' kan in deze situatie ook een belangrijke rol spelen. Eerder is genoemd dat zij haar netwerk steeds verder heeft losgelaten en afstoot, maar vanuit het systemisch werken kan dit netwerk juist een positieve bijdrage leveren in het afwenden van de zorgen en het ondersteunen in haar ontwikkeling.

Het systeem rondom een individu heeft dus een belangrijke rol in het afwenden van de zorgen en het bijdragen aan een positieve ontwikkeling voor een persoon. Dit betreft niet alleen het systeem in de zin van het kerngezin om iemand heen, maar ook een kennis- en vriendenkring en een professioneel netwerk zoals school of een hulpverleningsinstantie.

Aan de hand van de voorbeeldcasus zijn handvatten en handelingsperspectieven geschetst die voor een (jeugd) professional inzetbaar zijn in het systeemgericht werken.

Onderstaande worden deze en nog enkele andere handvatten uiteengezet die helpend en van belang zijn in het systeemgericht werken:

- Systeemgerichte benadering: focus op het hele systeem rondom een persoon, inclusief familie, school of werk, vrienden en andere relevante betrokken personen;
- Ecologisch perspectief: probeer te begrijpen wat de invloed is van de omgeving op het gedrag van een persoon. Dit kan gaan om de directe omgeving alsmede brede maatschappelijke factoren;
- Communicatie: wees open en eerlijk in de communicatie tussen alle betrokken partijen. Als professional kan er een belangrijke rol zijn weggelegd voor het creëren van verbinding en in de communicatie tussen de verschillende partijen in het systeem. Zorg ervoor dat men eerlijk is naar elkaar en zoek de mogelijkheden voor contact tussen systemen. Houd hierbij rekening met (voor)oordelen die men over elkaar kan hebben ontwikkeld en zoek naar aanknopingspunten op basis waarvan men weer met elkaar in gesprek kan komen;
- Samenwerking: het kan voorkomen dat er reeds andere partijen betrokken zijn bij een systeem. Het is van belang om hierin de samenwerking met elkaar op te zoeken. Door het bundelen van informatie kan er meer duidelijkheid komen over het systeem waarin men zich bevindt; tevens kan er gezamenlijk gewerkt worden naar verbetering of een ontwikkeling in het systeem;
- Cultuursensitiviteit: heb begrip voor de culturele achtergrond en normen van het gezin, ook als deze anders zijn dan die van jou als professional. Wees je bewust van het eigen referentiekader en hoe dit mogelijk jouw blik op het systeem kan beïnvloeden. Probeer na te gaan hoe het (gezins)systeem naar elkaar kijkt en of er mogelijk culturele diversiteit is die invloed heeft op de situatie. Als dit het geval is kan dit benoemd worden en zorgt een gesprek hierover mogelijk tot nieuwe inzichten of ontwikkelingen. Niet zelden is het de diversiteit die ook zorgt voor angst of vooroordelen als er niet gesproken wordt over verschil in achtergrond, normen en waarden;

- Interventietechnieken: gebruik verschillende technieken, zoals een genogram, (familie)opstellingen of systeemgesprekken om inzicht te krijgen in familiedynamieken en waar mogelijk de kern zit van de situatie zoals omschreven wordt;
- Preventie: zet in op preventie om verdere stagnaties in het gezin te voorkomen, door voorlichting, of ondersteuning (bijvoorbeeld in uitleg van signalering van radicalisering of juist voorzien van informatie om zorgen over radicalisering weg te kunnen nemen);
- Flexibiliteit: erken dat gezinssituaties complex en veranderlijk kunnen zijn. Pas de aanpak die is ingezet waar nodig aan, op de behoefte van het systeem;
- Meer-ogenprincipe: werk als professional niet alleen maar zorg voor het meer-ogenprincipe. Hiermee voorkomt de professional eventuele tunnelvisie of voorin genomenheid en kunnen er vanuit andere professionals weer nieuwe of alternatieve inzichten ontstaan.

Conclusie

Individen die geradicaliseerd zijn, verkeren vaak in een complexe sociale context. Systeemgericht werken in de aanpak van radicalisering en extremisme is van belang, omdat het helpt om een dieper inzicht te krijgen in de dynamiek van radicalisering en extremisme en betere oplossingen te vinden voor de preventie en bestrijding ervan op zowel individueel als sociaal niveau.

Vragen of meer informatie?

Het Landelijk Steunpunt Extremisme biedt hulp en advies aan burgers en professionals in de omgang met radicalisering en extremisme. Wij werken op het snijvlak van zorg en veiligheid. Wij maken en houden contact, onbevooroordeeld. Vanuit een professionele houding en met kennis van zaken. Betrokken bij onze cliënten en bevlogen in ons werk. Daarbij zijn mensenrechten, de kaders van de Nederlandse wet en de nationale veiligheid leidend. Wij baseren ons op de laatste wetenschappelijke inzichten en kennis over radicaliseringsprocessen.

Heb je algemene of specifieke vragen over (mogelijke) radicalisering, dan kun je contact opnemen via de website: www.landelijksteunpuntextremisme.nl of via het telefoonnummer: **088 - 20 80 080**.

Geïnteresseerd in preventie van radicalisering? Kijk dan ook eens naar het aanbod van de Expertise-unit Sociale Stabiliteit van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid via de [website www.socialestabiliteit.nl](http://www.socialestabiliteit.nl) of via het telefoonnummer **070 - 333 4558**.

Referenties:

- Van Capelleveen, N.U. & van Delden-Gerretsen, A.M.E. (2019). Intensief Systeemgericht Casemanagement in de jeugdreclassering. Tijdschrift voor Jeugdrecht, 1, p. 25-31.
- Choy, Y. W. (2005). Systeemgerichte behandeling. In: Handboek Jeugdzorg, Deel 2 (p. 517-531). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Liem, M., & Weggemans, D. (2018). Reintegration among high-profile ex-offenders. Journal of development and life-course criminology, 4, p. 473-490.
- van Mameren-Broers, S. (2018). Systeemgericht werken in sociale beroepen. Amsterdam: Boom.
- Noordegraaf, M. (2012). Gezin in Gesprek. Systeemgericht werken met jongeren en hun gezinnen. Pedagogiek, 32(1), p. 3-12.
- Sikkens, E., van San, M., Sieckelinck, S.M.A., & de Winter, M. (2017). Parental Influence on Radicalization and De-radicalization according to the Lived Experiences of Former Extremists and their Families. Journal for deradicalization, 12, p. 192-226.
- Sieckelinck, S. M. A., & De Winter, M. (2015). Formers & families: Transitional journeys in and out of extremism in the UK, Denmark and The Netherlands. Den Haag: Nationale Coordinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV).
- Van Wieringen, L., Weggemans, D.J., Krüsselmann, K. & Liem, M.C.A. (2021). Van Ouder op Kind. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoeks-en Documentatiecentrum.
- Zych, I., & Nasaescu, E. (2022). Is radicalization a family issue? A systematic review of family-related risk and protective factors, consequences, and interventions against radicalization. Campbell systematic reviews, 18(3), e1266.

